

МОНГОЛ УЛС: АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН 2017

(2016 оны статистик мэдээлэл
ашиглав)

www.aimagindex.mn

The Asia Foundation

Харгалуулсан

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ДАА 339
ННА 65.012.2
А-366

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН

УЛААНБААТАР ХОТ
2017

ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО,ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН СУДАЛГААНЫ ТӨВ

Сан бизнес центр 9-р давхар,
Ерөнхий сайд Амарын гудамж 29,
Сүхбаатар дүүрэг,
Улаанбаатар хот,
Монгол Улс

Утас: 976-11-321927
Факс: 976-11-321926

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлангийн цахим хуудас: www.aimagindex.mn
Цахим шуудан: info@ecrc.mn
Цахим хуудас: www.ecrc.mn ,
Фейсбүүк хуудас: <https://www.facebook.com/ecrcmn>
Твиттер хуудас: <https://twitter.com/ursulduhchadvar>

ISBN 978-99978-2-141-6

©Зохиогчийн эрх хуулиар хамгаалагдсан. Бүтээлийг зөвшөөрөлгүйгээр бүтнээр болон хэсэгчлэн хувилах,нийтлэх,ямар нэг хадгалах системд оруулахыг хориглоно.

ӨМНӨХ ҮГ

Монгол Улсынхаа Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгааны ээлжит тайланг Та бүхэнд толилуулж байгаадаа баяртай байна.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан гаргаж эхэлснээс хойш эдүгээ 6 жил болж байна. Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжлийг хөдөө орон нутгийн хөгжилгүйгээр төсөөлшгүй юм. Монгол Улс олон тулгуурт эдийн засагтай болох талаар олон жил ярьсаар ирсэн. Тэр олон тулгуурт эдийн засгийг бий болгох боломж Монгол Улсын 21 аймаг юм. Тэгвэл эдгээр аймгууд хэрхэн хөгжлийн тулгуур болох вэ? Аль аймаг нь аль салбараа түлхүү хөгжүүлэх вэ? Аймаг бүрийн давуу болон сул тал нь юу байна вэ? Хөрш зэргэлдээ аймгууд ямар давуу талаараа хамтран ажиллаж, ямар сул талаа нөхөх вэ? гэх мэт 21 аймгийн талаарх ерөнхий болон нарийвчилсан мэдээллийг, мөн тэдгээр үзүүлэлтүүдийн өөрчлөлт, хувьслыг энэхүү тайлангаас харах боломжтойгоороо онцлог юм.

Дэлхий нийт тогтвортой хөгжил рүү тэмүүлж буй өнөө үед аймаг бүр өөрийн онцлогт тохирсон, ирээдүй хойч үеийнхээ илүү сайн сайхан орчинд амьдрах боломжийг бүрдүүлсэн, ажлын байр бий болгосон тогтвортой хөгжилд тэмүүлэх шаардлагатай байна. Тогтвортой хөгжилд хүрэхийн тулд ул суурьтай судалгаа, алсыг харсан бодлого хэрэгтэй билээ. Гагцхүү тэр бодлогыг тодорхойлоход болон Монгол Улсыг хөгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулахын тулд бид энэхүү тайланг жил тутам ямар нэгэн улс төрийн хүчин зүйлээс үл хамааралтайгаар гүйцэтгэдэг.

Бид энэхүү тайлангаа зөвхөн хэвлээд орхих бус үр дүнг нь аймаг орон нутгийн удирдлагуудад танилцуулж, хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, судалгаанд суурилсан хөгжлийн бодлого боловсруулахыг дэмжих үүднээс бүс нутгийн хэмжээнд өрсөлдөх чадварын чуулганыг зохион байгуулж хэвшээд байна. Энэ жил 4 дэх жилдээ “Хангайн бүсийн өрсөлдөх чадварын чуулган 2017”-г Хөвсгөл аймгийн Мөрөн хотод энэ оны 10 дугаар сарын 12-13-нд “Бодлогын уялдаа – Байгальд ээлтэй бүс” уриан дор амжилттай зохион байгуулсан.

Энэхүү судалгааг хийхэд гүн туслалцаа үзүүлж байгаа АНУ-ын Азийн сан болон ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачлага төсөлд гүн талархал илэрхийлье.

Бидэнд маш их нөөц, боломж байна. Гагцхүү үүнийгээ эдийн засгийн эргэлтэнд оруулахад хамтын ажиллагаа, зөв зохион байгуулалт л дутагдаж байна.

Пунцагийн Цагаан

Удирдах зөвлөлийн дарга

СУДАЛГААНЫ БАГ

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв
Удирдах зөвлөл

П.Цагаан

Ц.Болдбаатар

Захирал Б.Лакшми

Дэд захирал И.Одончимэг

Судлаач Ч.Ганбат

Судлаач Э.Тунгалаг

Судлаач Э.Золбаяр

Судлаач Х.Есөнчулуу

Судлаач Х.Отгон-Эрдэнэ

ӨМНӨХ ҮГ

Хүндэт уншигчид аа,

Эдийн засгийн аль нэг номыг сөхөн харахад өрсөлдөх чадварыг олон улсын худалдаа, үйлдвэрлэлийн онцлогоос хамаарч улам бүр өсөн нэмэгдэж буй эдийн засгийн даяаршсан орчинд ашиг олох, дотоод болон гадаад зах зээлд эзлэх хувь хэмжээг баталгаажуулах компаниудын эсвэл тухайн улс орны чадвар гэж дүгнэсэн байдаг. Нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн, Паул Кругманы тодорхойлсон “үнэмлэхүй өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтүүд”-эд нэгж хөдөлмөрийн өртөг болон үр ашигтай валютын ханш ордог ба эдгээр үзүүлэлт тус бүртээ олон улсын өртөг болон үнийг харьцуулах хэмжүүр болдог байна. Энэ нь өрсөлдөх чадварын гол үндэс мөн хэмжүүр байж болох юм.

Гэвч, эдийн засгийн бодлогын хувьд маргаантай байдаг нэг асуудал нь өрсөлдөх чадвар болон бүтээмжийг хооронд нь солих тохиолдол юм. Өрсөлдөх чадвар нь үнэ, өртөг дээр үндэслэсэн, мөн эдийн засгийн нэрлэсэн талуудын нэг хэсэг болсон ашиг олохоор өрсөлдөх чадвар гэсэн утгаар ойлгогддог. Үнийг жишээлбэл зардал хэмнэх замаар үнэ эсвэл ханшийг бууруулах замаар амархан сайжруулж болно. Энэ нь харилцан хамааралтай, бас худалдааны түншүүдээ харьцуулах хэмжүүр болж өгдөг. Аливаа нэг улс өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлнэ гэдэг нь тухайн улсын хувьд түнш улсуудын өрсөлдөх чадвар буурна гэсэн үг, энэ нь тэг-тэнцэх буюу нэг тал нь ашигтай байхад нөгөө тал нь алдагдалд ордог гэсэн ойлголт юм. Ямар ч цаг үед аль ч улс оронд энэ төрлийн өрсөлдөх чадварыг зогсолтгүй дээшлүүлэх нь хэцүү даалгавар. Цалингийн бодлого эсвэл нийтийн бараа, үйлчилгээний үнийн өөрчлөлтүүдийг нийгэм-улс төрийн хувьд хэрэгжүүлэхэд ихэнхдээ хүнд, эмзэг байдаг бөгөөд бүтцийн шинэчлэлтүүд нь сонирхлын бүлгүүдийн байр суурийг ганхуулдаг.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвийн гаргасан 2017 оны Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан нь өрсөлдөх чадварын талаарх хязгаарлагдмал ойлголтыг зарим талаар илүү мэргэжлийн өндөр түвшинд, ялгаатай байдлыг тогтоох замаар дахин нэг дүгнэн шинжилсэн байна. Яг үнэндээ уг тайлангаар өрсөлдөх чадварыг илүү бүтээмж бий болгоход ашиглаж болохыг харууллаа. Ажилтан бүрийн эдийн засагт оруулж буй үр дүн болох бүтээмж нь эдийн засгийн бодит талуудын нэг хэсэг бөгөөд энэ нь үнэ юмуу өртөгтэй ямар ч хамаагүй асуудал боловч үр дүнтэй хамааралтай бүтээмж нь бүрэн хэмжигдэж болох ба энэ нь тэг-тэнцэх ойлголт биш бөгөөд: улс орон бүр өөрийн хүчээр хийх боломжтой бөгөөд улс орнууд хамтдаа бүтээмжээ нэмэгдүүлж чадна. Тиймээс “Өрсөлдөх чадварыг сайжруулах” гэдэг нь эдийн засаг дахь үнэ, зардлын бүтцийг сайжруулахыг хэлнэ; “Бүтээмжийг нэмэгдүүлэх” гэдэг нь гүйцэтгэлийг нэмэгдүүлэх гэсэн үг юм. Өрсөлдөх чадвар нь бүтээмжийг бий болгосон үед, үнэ буурах үед, эсвэл ижил өртөгтэй байхад бүтээмж өсөх үед сайжирдаг.

Өрсөлдөх чадвар нь дөрвөн үндсэн хүчин зүйлтэй: эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц. Мөн ЭЗБӨЧСТ-ийн ашигладаг 180 орчим шалгууртай 16 дэд хүчин зүйлийг харуулдаг нарийн түвэгтэй ухагдахуун юм. Гэхдээ яг энэ утгаараа 21 аймагтай Монгол шиг оронд өнөөгийн нөхцөл байдлаа сайжруулахад илүү олон боломжийг энэхүү тайлан нь олгож өгдөг. Энэ тал дээр тодорхой арга хэмжээ авах шаардлага байна. Өрсөлдөх чадваргүй бол эдийн засгийн тогтвортой өсөлт, хөдөлмөр эрхлэлт өндөр түвшинд хүрэх боломжгүй. Өөрөөр хэлбэл, өрсөлдөх чадвар нь улс төрийн мөчлөг, засгийн газрын хууль тогтоомжоос үл хамаарах ерөнхий удирдамж гэдэг утгаараа гол хөдөлгөгч хүч хэвээр үлдэх ёстой.

Др. Штефан Ханселманн

ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачилга хөтөлбөрийн захирал

ДЭМЖИГЧ БАЙГУУЛЛАГУУД

The Asia Foundation

Азийн Сан

Харилцуулагч
giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг
Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачлага
хөтөлбөр

Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
Орон нутаг дахь салбар танхимууд

СТАТИСТИК МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ СУРВАЛЖ

Үндэсний статистикийн хороо

Монголбанк

ГАРЧИГ

Товчилсон нэрсийн жагсаалт	9
ХӨГЖЛИЙН СОРИЛТ	10
СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ, АРГАЧЛАЛ.....	13
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ.....	19
Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс.....	20
Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээ 2017.....	21
Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ.....	27
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ.....	31
СТАТИСТИК ХҮСНЭГТҮҮД.....	118
1. Эдийн засгийн тамир тэнхээ.....	119
2. Засаглалын үр ашиг.....	131
3. Бизнесийн үр ашиг.....	143
4. Дэд бүтэц.....	155
БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ЭМЗЭГ БАЙДЛЫН ОЛОН ХУВЬСАГЧТАЙ ХЭМЖҮҮР	177
ХАВСРАЛТ	187
Өрсөлдөх чадвар судлалын тухай ерөнхий ойлголт.....	188
Мэдээллийн эх сурвалж,тайлбар.....	190

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал

АРХАНГАЙ	32
БАЯН-ӨЛГИЙ	36
БАЯНХОНГОР	40
БУЛГАН	44
ГОВЬ-АЛТАЙ	48
ГОВЬСҮМБЭР	52
ДАРХАН-УУЛ.....	56
ДОРНОГОВЬ	60
ДОРНОД	64
ДҮНДГОВЬ	68
ЗАВХАН	72
ОРХОН	76
ӨВӨРХАНГАЙ	80
ӨМНӨГОВЬ	84
СҮХБААТАР	88
СЭЛЭНГЭ	92
ТӨВ	96
УВС	100
ХОВД	104
ХӨВСГӨЛ.....	108
ХЭНТИЙ	112

Товчилсон нэрсийн жагсаалт

ААН	Аж ахуйн нэгж
БОАЖЯ	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэр
МБ	Монголбанк
МҮХАҮТ	Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ЭЗБӨЧСТ	Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв

ХӨГЖЛИЙН СОРИЛТ

2016 онд Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн ихэнхи үзүүлэлтүүд буурсан. Монгол Улсын 21 аймгийн 5 аймгийнх нь эдийн засаг оны үнээр өссөн бол үлдсэн 16 аймгийнх нь буурсан байна.¹ Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт нэрлэсэн дүнгээр Орхон аймаг хамгийн өндөр буюу 13.6% өссөн бол Өмнөговь аймгийнх 0.7%-иар буурсан байна.

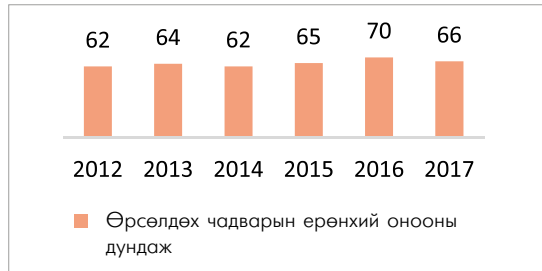
Зураг 1: ДНБ-ий өсөлт, оны үнээр

ҮСХ-оос гаргадаг ядуурлын судалгааны үр дүнгээс харахад ядуурал 8% өссөн, ядуурлын хамралтын хүрээ 29.6% буюу 907.5 мянган хүн² ядууралд өртсөн байна. Өөрөөр хэлбэл 100 хүн тутмын 30 нь зайлшгүй шаардлагатай хүнсний болон хүнсний бус хэрэглээний зүйлийг худалдан авах чадваргүй байна. Ядуурлын хамралтын хүрээг бүсчлэлээр авч үзвэл Зүүн бүс хамгийн өндөр 43.9%, Баруун бүс 36%, Хангайн бүс 33.6%, Төвийн бүс 26.8% буюу хамгийн бага байна.

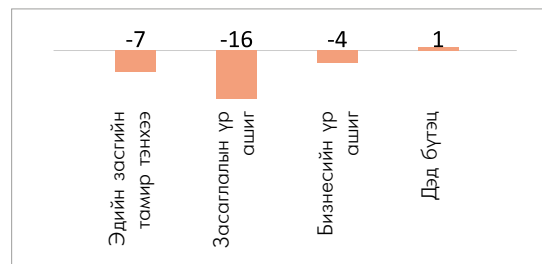
Энэ жилийн Аймгуудын өрсөлдөх чадварын ерөнхий онооны дундаж 66 болж буурсан үзүүлэлт гарлаа.

Зураг 2: Өрсөлдөх чадварын ерөнхий онооны дундаж (2012 – 2017)

Өрсөлдөх чадварын үндсэн дөрвөн бүлгийн хувьд гурав нь буурсан бөгөөд хамгийн ихээр буурсан үзүүлэлт бол засаглалын үр ашгийн үзүүлэлт байлаа. Энэ нь юуг илэрхийлж байна вэ гэхээр төр засагт итгэх итгэл буурсан байна гэж хэлж болохоор байна.

Зураг 3: Өрсөлдөх чадварын үндсэн 4 бүлгийн өөрчлөлт

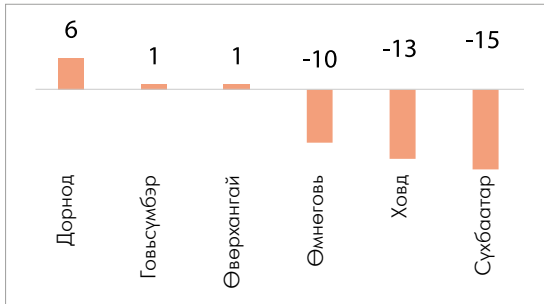
Үүнээс гадна аймгуудыг бүсээр нь авч үзвэл өрсөлдөх чадварын оноо хамгийн их буурсан бүс нь Баруун бүс байгаа бол Төвийн бүсд хамгийн бага буурсан байна.

Өнгөрсөн нэг жилийн хугацаанд өрсөлдөх чадварын ерөнхий оноогоор Дорнод аймаг 6 оноогоор, Өвөрхангай аймаг 1 оноогоор, Говьсүмбэр аймаг 1 оноогоор тус тус ахиулсан бол Сүхбаатар аймгийнх 15, Ховд аймгийнх 13, Өмнөговь аймгийнх 10 оноогоор тус тус буурсан байна.

¹ Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл – 2016, ҮСХ, 2017 он

² “Ядуурлын дүр төрх – 2016” ҮСХ, 2017 он

Зураг 4: Хамгийн ихээр оноо өөрчлөгдсөн аймгууд

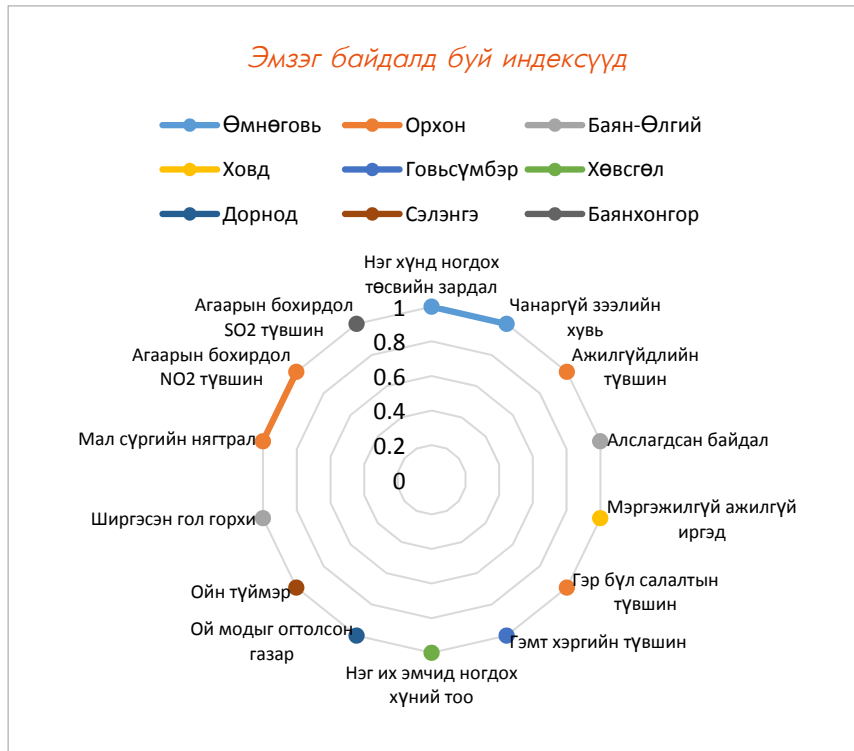

Дорнод аймгийн өрсөлдөх чадварын оноо энэ жил хамгийн ихээр нэмэгдэхэд холбооны салбарын орлого, түгээлтийн сүлжээ, эдийн засгийн өсөлт, банкны салбарын активын өсөлт, чанаргүй зээлийн тоо буурсан, зээл авах боломж нэмэгдсэн зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна.

Сүхбаатар аймгийн өрсөлдөх чадварын оноо хамгийн ихээр буурсан бөгөөд үүнд барилгын ажил буурсан, хувиараа бизнес эрхлэх боломж муудсан, аймгийн удирдлагын ил тод байдал буурсан, чанаргүй зээлийн өрийн үлдэгдэл нэмэгдсэн зэрэг нөлөөлжээ.

Онцлох нь:

1. Монгол Улсын нийгэм эдийн засгийн үзүүлэлтүүд муудсан байгаа ийм үед бид Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхийн тулд шинэ санаа, хамтын ажиллагаа, сахилга бат шаардлагатай байна.
2. Аймгуудын хувьд тулгамдаж буй асуудлууд өмнөх жилийн нэгэн адилаар хэвээр байна. Банкны зээлийн хүүг бууруулах, бизнес эрхлэгчиддээ татвар, зээлийн бодлогоор дэмжих, төрийн үйлчилгээг сайжруулах.
3. Эмзэг байдлын индекс: Жишээ нь, Бусад аймгуудтай харьцуулахад Хөвсгөл аймаг нь нэг их эмчид ногдох хүний тоогоор хамгийн өндөр буюу эмч хүрэлцэхгүй байна.

СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ, АРГАЧЛАЛ

Судалгааны зорилго, ач холбогдол

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгааны зорилго нь Монгол Улсын 21 аймгийн хөгжлийн өнөөгийн түвшинг харьцуулан үнэлэх, аймгуудын өрсөлдөх чадварыг цогц байдлаар тодорхойлоход оршино. Судалгаагаар аймаг бүрийн хөгжлийн давуу ба сул талыг тодорхойлж, өрсөлдөх чадварын боломж, чадавхийг үнэлэн тогтвортой, урт хугацааны хөгжлийн бодлого боловсруулахад ашиглахуйц өргөн хүрээний мэдээллийн сан бүрдүүлнэ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулж, өрсөлдөх чадварын чиг хандлагыг тодорхойлохоос гадна тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварыг хойш татаж буй эсвэл дээшлүүлж буй үзүүлэлтүүдийг тогтоож, өрсөлдөх чадварын давуу, сул талыг үнэлэх боломж олгож буй нь энэхүү судалгааны давуу тал юм. Ингэснээр аль аймаг яагаад өрсөлдөх чадварын хувьд бусдаас сайн, эсвэл сул байгааг ойлгож мэдэх, тухайн аймаг давуу талаа хэрхэн ашиглаж болох, хөгжлийг хойш татаж буй сул талаа хэрхэн шийдвэрлэх шийдлийг олоход чухал эх үүсвэр болох юм.

Өрсөлдөх чадварын талаарх ойлголт нь харьцангуй шинэлэг бөгөөд бусдаас давуу байдлыг судлахаас илүүтэй тухайн улс, аймаг өөрийн нөөц боломжоо хэрхэн үр дүнтэй ашиглаж, өөрийн гэсэн өрсөлдөх чадварыг бий болгож, амьдрах болоод бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэхийг судалдаг. Тиймээс ч бид аливаа аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварыг дэмжин хадгалах таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэх, түүнийгээ тордон сайжруулж буй байдлыг дүгнэж, бусад аймагтай харьцуулан эрэмбэлсэн. Өөрөөр хэлбэл, тухайн аймаг өөрийн нөөц, боломж, онцлог давуу

талаа зохистой удирдаж, аж ахуйн нэгжүүдээ бүтээмж өндөртэй ажиллах, ард иргэдээ чинээлэг хангалуун амьдрах боломжоор хангаж чадаж байна үү? гэдэгт энэхүү тайлан хариулт өгч байна.

Дашрамд дурдахад, уг судалгаа нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулан судалж буй тул өрсөлдөх чадвараараа тэргүүлсэн аймгуудыг өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгож болохгүй. Харин тэдгээр аймаг өрсөлдөх чадвараараа бусдаас харьцангуй илүү байгаа ч өөрийн өрсөлдөх чадварын сул үзүүлэлтүүдийг сайжруулах давуу талаа ашиглан илүү хурдтай хөгжих хэрэгтэйг харуулна. Үүний адилаар өрсөлдөх чадвараар сүүл мушгисан аймгуудын хувьд ч тухайн аймгууд өрсөлдөх чадвар муутай гэхээс илүү бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвараар сул байна хэмээн ойлгож, бусад аймгаас хэрхэн суралцах, өөрийн өрсөлдөх чадварыг ямар үзүүлэлтүүд хойш татаж буйг тодорхойлж, тэдгээрийг сайжруулахад анхаарах нь зүйтэй.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан нь бодлого боловсруулагчдын хувьд аймгуудын өнөөгийн хөгжлийн түвшин, нөхцөл байдлыг бодитоор харж, орон нутгийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн илүү үр ашиг бүхий шийдвэр гаргахад тус болохуйц мэдээллийн эх үүсвэр, гарын авлага байх юм. Түүнчлэн аймгийн удирдлагууд өөрийн бодлого шийдвэрүүдийн хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэх, бусад аймагтай харьцуулах, туршлага судлах боломжтой юм. Мөн ажил хэрэгч хүмүүс бизнесийн болон хөрөнгө оруулалтын аливаа шийдвэр гаргахдаа орон нутгийн талаарх найдвартай бөгөөд цогц мэдээллийг энэхүү тайлангаас авч болох билээ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хэмжих үзүүлэлтүүд

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг эдийн засгийн голлох үзүүлэлтүүдээр буюу ДНБ-ий хэмжээ, ажилгүйдлийн түвшин төдийгөөр хэмжин харьцуулах боломжгүй байдаг. Учир нь тухайн аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, иргэдийн амьжиргаанд эдийн засаг, улс төр, нийгмийн болон соёлын гэх мэт олон хүчин зүйл нөлөөлж байдаг.

Энэхүү судалгааны хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэн эрэмбэлэхдээ ЭЗБӨЧСТ-өөс Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төвтэй хамтран гаргадаг судалгааны аргачлалын дагуу 4 бүлэг үзүүлэлтээр хэмжсэн ба аймгуудын онцлог шинжийг тусгах, илүү дэлгэрэнгүй харьцуулалт хийх үүднээс бүлэг доторх шалгуур үзүүлэлтүүдийг өөрчлөн тохируулсан болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ, Засаглалын үр ашиг, Бизнесийн үр ашиг, Дэд бүтэц гэсэн үндсэн 4 бүлэг, тэдгээрийг нарийвчлан үнэлэх тус бүр 4 дэд бүлэг буюу нийт 16 дэд бүлгийн хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг олон талаас нь тодотгон харуулах 181 шалгуур үзүүлэлт ашиглалаа.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ бүлэгт тухайн аймгийн эдийн засгийн ерөнхий байдлыг макро эдийн засаг, эдийн засгийн салбаруудын хөгжил, хүн амын амьжиргааны түвшин, хөдөлмөр эрхлэлт гэсэн 4 дэд бүлэг, нийт 38 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн.

Засаглалын үр ашиг бүлэгт өрсөлдөх чадварыг дэмжих аймгийн удирдлагын бодлого шийдвэр, түүний цар хүрээг аймгийн төсөв, институцийн тогтолцоо, бизнесийн эрхзүй, нийгмийн тогтолцоо гэсэн 4 бүлэг бүхий 33 шалгуур үзүүлэлтээр нарийвчлан үнэлсэн болно.

Бизнесийн үр ашиг бүлэгт аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үр ашигтай, хариуцлагатай, шинэлэг үйл ажиллагаа явуулах чадамжийг судлахын тулд бизнесийн орчин, хөдөлмөрийн зах зээл, бүтээмж, санхүү, менежментийн хэвшил гэсэн 4 дэд бүлэг, 34 шалгуур үзүүлэлт ашиглав.

Бизнесийн хэрэгцээг хангах, ард иргэдийн амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах дэд бүтцийн хөгжлийг үндсэн дэд бүтэц, технологийн дэд бүтэц, боловсрол, соёл ба эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин гэсэн 4 дэд бүлгийн хүрээнд 76 шалгуур үзүүлэлтээр тодорхойллоо.

Ийнхүү аймгуудын өрсөлдөх чадварыг нийт 181 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн бөгөөд энэ нь өрсөлдөх чадварыг тал бүрээс нь илүү тодорхой үнэлэх боломж олгож, аль нэг үзүүлэлт ташаа ойлгогдохоос сэргийлэх ач холбогдолтой буюу аль нэг үзүүлэлтийн ерөнхий үнэлгээнд үзүүлэх нөлөө хязгаарлагдмал байна. Эдгээр үзүүлэлтийг аймгуудын түвшинд, 21 аймаг тус бүрээр гаргаж өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбийг тооцсон болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ	Засаглалын үр ашиг	Бизнесийн үр ашиг	Дэд бүтэц
<ul style="list-style-type: none"> Эдийн засаг Эдийн засгийн салбарууд Хүн амын амьжиргааны түвшин Хөдөлмөр эрхлэлт 	<ul style="list-style-type: none"> Аймгийн төсөв Институцийн тогтолцоо Бизнесийн эрхзүй Нийгмийн тогтолцоо 	<ul style="list-style-type: none"> Бизнесийн орчин Хөдөлмөрийн зах зээл, бүтээмж Санхүү Менежментийн хэвшил 	<ul style="list-style-type: none"> Үндсэн дэд бүтэц Технологийн дэд бүтэц Боловсрол, соёл Эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин

Мэдээллийн эх үүсвэр

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгаа нь дээр тодорхойлсон өрсөлдөх чадварыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийн мэдээллийг хоёр төрлийн эх үүсвэрээс бүрдүүлсэн. Үүнд:

- Статистик мэдээлэл
- Удирдах ажилтны санал асуулга

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэх нийт 181 шалгуур үзүүлэлтийн ойролцоогоор 3/5 нь буюу 102 нь статистик мэдээлэл, 2/5 нь буюу 79 нь санал асуулгын мэдээлэл байна. Статистик мэдээллийн 15 хувь буюу 28 нь ерөнхий мэдээлэл байх ба өрсөлдөх чадварын индексийн тооцоололд ордоггүй, нэмэлт мэдээлэл өгөх зорилготой үзүүлэлтүүд юм.

Статистик мэдээлэл нь өрсөлдөх чадварыг тодорхой хугацаанд (өнгөрсөн нэг жилд гэх мэт) хэмжиж харуулдаг ба өрсөлдөх чадвар ямар түвшинд байгааг (жишээ нь ДНБ-ий хувьд) илэрхийлдэг. Харин санал асуулгаар шууд хэмжихэд бэрх тоон бус үзүүлэлтүүдийг тодорхойлж, статистик үзүүлэлтээр хэмжих боломжгүй мэдээллүүдийг олж авдаг онцлогтой. Түүнчлэн санал асуулгын мэдээлэл нь тухайн статистик мэдээллүүдийг батлах, бодит байдлыг тодруулах, иргэд, хувийн хэвшлийнхэн тухайн үзүүлэлтийг хэрхэн үнэлж буйг харуулах ач холбогдолтой. Тиймээс “өнгөрсний дүр зураг” болдог статистик тоон үзүүлэлттэй харьцуулахад санал асуулга нь бодит байдалд илүү дөхөм, цаг хугацааны хувьд илүү шинэлэг байдаг.

Удирдах ажилтны санал асуулга

Удирдах ажилтны санал асуулгад хувийн хэвшлийн төлөөлөл буюу аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй бизнесийн байгууллагын дунд болон дээд шатны удирдах ажилтнууд хамрагддаг ба тухайн аймаг дахь бизнес эрхлэх таатай орчин, өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтүүдийн талаарх тэдний ойлголт, тухайн орчин дахь нөхцөл байдлыг бодитоор хэрхэн үнэлж буйг судалдаг.

Санал асуулгад оролцогч удирдах ажилтнууд туршлагатай, үйл ажиллагаа явуулж буй орчноо гүнзгий мэддэг зэргээс хамааран нийгэм, эдийн засгийн орчин, өрсөлдөх чадварын нөхцөл байдалд илүү бодитой үнэлэлт, дүгнэлт өгч чадна гэж бид үздэг.

Удирдах ажилтны санал асуулгын түүвэр судалгаанд Монгол Улсын 21 аймгийн бизнесийн байгууллагын удирдах ажилтнуудыг энгийн санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож хамруулсан. Түүврийн хэмжээг энгийн санамсаргүй, буцаалтгүй түүврийн аргаар тодорхойлж, аймаг бүрээс дунджаар 50 удирдах ажилтан, нийт 1050 ААНБ-уудын оролцогчтойгоор түүвэр судалгааг явуулсан.

Санал асуулга нь нийт 79 хаалттай асуулт, 1 нээлттэй асуултаас бүрдэх ба судалгаанд оролцогчид хаалттай асуултуудад 1-10 хүртэлх шатлалтай хариултаас өөрийн санал хамгийн ихээр нийцэх үнэлгээг сонгох замаар байр сууриа илэрхийлнэ. 1-5 хүртэлх хариулт нь тухайн асуудлыг үнэлэх дүгнэлт сөрөг байгааг, 6-10 хүртэлх нь эерэг байгааг илтгэнэ. Нийт хариултаас үзүүлэлт бүрээр, аймаг тус бүрийн дундаж үнэлгээг тооцож, улмаар өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээг тооцоход ашиглана.

Өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбэ тооцох аргачлал

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцож, эрэмбэлэхдээ нийт 181 үзүүлэлтээс 153-ийг ашигласан (ерөнхий мэдээлэл болох 28 үзүүлэлт тооцоонд орохгүй) ба дараах алхмуудын дагуу тооцоолол хийгдсэн. Үүнд:

1. Стандартчилсан үнэлгээг тооцох

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх үндсэн суурь элемент нь үзүүлэлт бүрээр тооцсон стандартчилсан үнэлгээ юм. Энэ нь статистикийн мэдээлэл, санал асуулгын дүнгээр олж авсан ялгаатай хэмжигдэхүүн бүхий тоон мэдээллүүдийг харьцуулж болохуйц нэг төрлийн болгох ач холбогдолтой.

Стандартчилсан үнэлгээг үзүүлэлт бүрээр, аймаг бүрийн хувьд дараах томъёогоор тооцно.

$$STD(x) = \frac{x^i - \mu}{\sigma}$$

Энд:

x^i – i аймгийн шалгуур үзүүлэлт,

μ – x утгын дундаж

σ – x утгын стандарт хазайлт

Стандартчилсан үнэлгээг тооцоолохын өмнө үзүүлэлт бүрийн тархалтын хэлбэрийг тодорхойлж, хэвийн бус тархалттай тохиолдолд логарифм авсан утгаас стандартчилсан үнэлгээг тооцсон болно.

Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам тухайн үзүүлэлт өрсөлдөх чадварт эергээр нөлөөлж буйг илтгэх боловч зарим үзүүлэлтийн хувьд утгыг нь бууруулах тусам өрсөлдөх чадварт илүү эерэг нөлөө үзүүлдэг тохиолдол бий. Жишээ нь ядуурлын түвшин, эхийн эндэгдлийн түвшин гэх мэт үзүүлэлтийн стандартчилсан үнэлгээ бага байх тусам сайн. Тиймээс ийм төрлийн үзүүлэлтүүдийн хувьд стандартчилсан үнэлгээг (-1)–ээр үржүүлж тооцсон.

2. Үзүүлэлтүүдийг эрэмбэлэх

Тооцоонд хамрагдах 153 үзүүлэлт бүрийн стандартчилсан үнэлгээний энгийн дунджаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ. Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам өрсөлдөх чадвар сайтай байх буюу дээгүүр эрэмбэлэгдэнэ.

3. Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх

Үндсэн 4 бүлэг нь тус бүр 4 дэд бүлэгт хуваагдах бөгөөд стандартчилсан үнэлгээнд

тулгуурлан эдгээр 16 дэд бүлэг тус бүрийн дундаж стандартчилсан үнэлгээг аймаг бүрээр тооцох ба жигнэсэн дундаж ашиглана. Учир нь дэд бүлэг доторх үзүүлэлтийн тоо ялгаатай байх бөгөөд судалгааны үр дүнг бодитой, тэнцвэртэй байлгах үүднээс дэд бүлэг бүрийн эзлэх жинг дотроо хэдэн үзүүлэлттэйгээс үл хамааран тэнцүү ($16 \times 6.25\% = 100\%$) хэмжээтэй сонгоно. Ингэснээр дэд бүлгийн эзлэх жинг тогтмол барих боломжийг олгох төдийгүй статистик мэдээлэл дутуу, алдаатай тохиолдолд бусад бүлэгт нөлөөлөх боломжийг хааж, нийт үр дүнгийн найдвартай байдлыг өсгөдөг.

16 дэд бүлгээр тооцсон аймгуудын дундаж стандартчилсан үнэлгээнд суурилан 16 бүлгийн өрсөлдөх чадварын индексийг аймаг бүрээр дараах ерөнхий томъёогоор тооцоолно.

$$I = \frac{STD(x) - STD_{min}(x)}{STD_{max}(x) - STD_{min}(x)}$$

Энд:

I – өрсөлдөх чадварын индекс

$STD(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээ

$STD_{min}(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн бага утга

$STD_{max}(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн их утга

Өрсөлдөх чадварын 4 ерөнхий бүлгийн индексийг дэд бүлгүүдийн индексийн энгийн дунджаар, нэгдсэн индексийг 4 бүлгийн энгийн дунджаар тус тус тооцоолно.

4 бүлгийн индекс болон нэгдсэн индексийн дүнгээр аймгуудыг эрэмбэлэх ба индексийн утга хамгийн өндөр аймгийг 100 гэж тооцон аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг оноогоор илэрхийлж, утгын дарааллаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ.

Ерөнхий үнэлгээний эрэмбэ нь тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын байр бусад аймагтай харьцуулахад ямар байгааг харуулдаг. Өөрөөр хэлбэл өрсөлдөх чадвараар хамгийн дээгүүр эрэмбэлэгдсэн аймгийн хувьд тухайн аймаг өрсөлдөх чадвартай гэж тодорхойлохоос илүү тухайн аймаг бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайланг хэрхэн ашиглах вэ?

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг дараах ерөнхий хэсгүүдээс харах боломжтой. Үүнд:

1. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ (21-30 хуудас)

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ нь 21 аймгийн нэгтгэсэн эрэмбэлэлээс тодорхой харагдана. Аймгууд өрсөлдөх чадвар хамгийн сайтайгаасаа эхлэн эрэмбэлэгдэнэ.

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий ба үндсэн хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээнээс гадна өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйлс болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрээр өрсөлдөх чадварын үнэлгээг харж болно.

Өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйл бүрийн 4 дэд хүчин зүйл буюу нийт 16 дэд хүчин зүйлийн эрэмбийг энэ хэсэгт багтаасан. Дэд бүлгүүдийн эрэмбэ нь тухайн үндсэн бүлэг бүрийн эрэмбийг илүү тодруулан, нарийвчлан харуулах юм.

Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ

Энэ хэсэгт аймаг бүрийн өрсөлдөх чадварын үндсэн 4 хүчин зүйлийн үнэлгээг 21 аймгийн дундаж үзүүлэлттэй харьцуулан харуулна. Торон графикайн тусламжтайгаар тухайн аймаг ямар үзүүлэлтээр илт давуу болон сул талтай болохыг харах боломжтой.

2. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал (31-115 хуудас)

Энэ бүлэгт аймаг тус бүрийн эдийн засгийн ерөнхий байдал, өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ, өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ, тухайн аймгийн хөгжилд тулгарч буй саад бэрхшээл, шийдвэрлэх асуудлыг нэгтгэн харуулсан.

Түүнчлэн өрсөлдөх чадварын 4 үндсэн хүчин зүйл болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрийн 10 сул болон 10 давуу талыг тодотгон үзүүлсэн. Аймгийн эдийн засгийн орчин, ирээдүйн хөгжилд ач холбогдолтой өрсөлдөх чадварын давуу болон сул талыг тогтоох нь тун чухал. Учир нь тухайн аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварын хамгийн сайн, давуу талдаа тулгуурлан хөгжиж, баялгийг бүтээдэг. Түүнчлэн давуу талаа ашиглахын зэрэгцээ сул талаа хянаж, сайжруулах нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг сайжруулахад түлхэц болно.

Мөн аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулахаас гадна Өрсөлдөх чадварын хувьсал хэсгээс тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтийг өмнөх жилтэй нь харьцуулсан 25 өсөлт, 25 бууралтыг харах боломжтой.

3. Статистик хүснэгт (117-175 хуудас)

Энэ хэсэгт өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлсийг тодорхойлж буй шалгуур үзүүлэлтийг дэлгэрэнгүй багтаасан. Эндээс өрсөлдөх чадварт нөлөөлж буй 150 шалгуур үзүүлэлт бүрийн эрэмбэ, мэдээллийг харж болно.

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ

Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс

